

Кікінежді Оксана Михайлівна
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ЕГАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ І ФАХІВЧИнь: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Вступ. Нові виклики економічної та соціокультурної політики держави в умовах війни актуалізують проблему знаходження психологічних механізмів становлення егалітарної особистості в контексті освітньо-професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних фахівців і фахівчих та формування їх активної громадянської позиції на шляху розбудови суспільства паритетної демократії в Україні. Схвалення Кабінетом Міністрів України 12 серпня 2022 року Державної стратегії забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану щодо її реалізації на 2022-2024 роки потребує розробки дієвих шляхів модернізації вищої освіти щодо впровадження принципів гендерної рівності, надання рівного доступу і рівних можливостей дівчатам та юнакам, жінкам і чоловікам до соціально-економічних і культурно-освітніх ресурсів.

Освіта як гуманітарна складова національної безпеки суспільства сьогодні постає реальною продуктивною силою та важливим ресурсом реалізації ключових завдань єдиної державної політики щодо ефективного та злагодженого функціонування національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків; протидії усім формам насильства, включно з насильством, пов'язаним із конфліктом; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків для розвитку в сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту тощо; забезпечення рівної участі жінок та чоловіків у різних сферах економічної діяльності, що створить підґрунтя для гальмування процесів росту рівня бідності більшості населення, пов'язаних з агресією російської федерації в Україні [4].

Як наголошує Президент НАПН України В. Кремень, «вища освіта дедалі активніше стає обов'язковим етапом розвитку особистості: саме вона готує суспільство до конкурентоспроможності, розвитку науково-інформаційних технологій, нарощування високого потенціалу нації» [6, с. 8]. Тому особливої актуальності набуває пошук нових концептуальних підходів до розвитку конкурентоспроможності як базової якості майбутніх фахівців і фахівчих, творчого самоздійснення у професійній сфері та особистісному житті затребуваної на ринку праці особи на принципах паритетності й рівноцінності

статей, що зумовлює необхідність дослідження механізмів гендерного самовизначення та самореалізації студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Сучасна модель методологічного простору наукової психології дає змогу здійснювати послідовне сходження від конкретного до абстрактного, тобто від онтопсихологічного до філософсько-психологічного рівня, і навпаки, – сходження від абстрактного до конкретного (Г. Балл, О. Бондарчук, І. Булах, В. Васютинський, Ж. Вірна, Н. Гапон, Т. Говорун, Н. Жигайло, О. Завгородня, Л. Засекіна, В. Зливков, З. Карпенко, Л. Кияшко, Г. Ложкін, В. Панок, В. Рибалка, М. Савчин, М. Слюсаревський та ін.).

Проблемне поле досліджуваної проблеми є надзвичайно складним та широким. У гендерному освітньому вимірі особливого значення набуває зміст цінностей, орієнтація на егалітарний характер статевих ролей. Гендерні орієнтації розглядаються як важливий індикатор особистісного впливу гендеру, провідний вектор життєдіяльності конкурентоспроможної особистості.

Загальний теоретико-методологічний аналіз проблеми дає підстави стверджувати наступне: психологічний механізм побудови егалітарних взаємин ґрунтується на подоланні традиційних статеворольових обмежень (Дж.-Ш. Хайд, Т. Говорун, В. Васютинський); активізує управління особистісним розвитком як розгортання, проєктування і моделювання гендерної свідомості (С. Максименко); оптимізує життєтворення як самоздійснення та самореалізацію (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Костюк, В. Франкл); включає життєві стратегії, видозмінює ставлення до себе та інших (І. Бех, В. Кравець, В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко); дає поштовх до набуття різноманітних соціальних ролей (В. Москаленко, П. Горностай, Р. Павелків, М. Слюсаревський) та розгортання життєвого сценарію (Е. Берн, Н. Чепелева); розвиває історію індивідуалізації та самоусвідомлення (Е. Еріксон, М. Боришевський, П. Чамата, З. Карпенко, Т. Яблонська).

Сучасна українська психологія у контексті «генези здійснення особистості» (С. Максименко) акцентує увагу на розвитку індивіда в системі процесів самопобудови та самоздійснення, гармонізації його внутрішнього світу із зовнішнім в умовах соціокультурної різноманітності, що спричинено глобалізаційними тенденціями (Г. Балл, Г. Костюк, В. Кремень, В. Кравець, В. Москаленко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.).

На нашу думку, найвиразніше цей феномен у ракурсі егалітарної парадигми репрезентується в межах гуманістичного, феноменологічного та суб'єктно-діяльнісного підходів, що дає змогу розкрити питання розвитку суб'єктності, самовираження, набуття «сутнісного Я» в суперечностях життя (І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, А. Маслоу, Р. Мей, В. Роменець, К. Роджерс, В. Татенко, Е. Фромм та ін.). Головна ідея, запозичена з гуманістичної та екзистенційної психології, полягає в тому, що за особистістю

як статевою істотою закріплюється статус відповідальної за власний вибір гендерної поведінки і реалізацію гендерного сценарію власного життя.

З позиції інтегративно-особистісного підходу у психологічній науці та практиці як основи раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації, як зазначає Г. Балл, «гуманістична орієнтація в галузі освіти, виховання, психологічної допомоги тощо передбачає спрямованість: а) на гармонійне вдосконалювання цілісної *особи*; б) на підвищення рівня її власне *особистісного* розвитку, що потребує якомога більш повного й органічного (відповідного ресурсам і потенціям особи) її «входження в культуру», причому не тільки як носія, але і як суб'єкта останньої» [5, с. 178].

Ідея суб'єктності людини, з якою пов'язана самодетермінація її буття у світі, авторська позиція щодо подій життя (В. Роменець, В. Татенко), дає змогу привернути увагу вчених до проблеми самовизначення індивіда у сфері традиційної (домінаторної, патріархальної) та егалітарної (заснованої на рівності та взаємозамінності статей у виконанні соціальних ролей) культур. На думку Т. Говорун, «розкриття проблематики гендерної психології у загальному контексті теоретичних підходів, і суб'єктно-вчинкового, зокрема, відкриває шляхи вирішення багатьох прикладних задач гендерної культури завдяки зверненню до понять свідомості, самовизначення, атрибуції відповідальності, особистісного вибору. Згідно зі суб'єктно-вчинковим підходом, досягнення рівності статей в психологічному полі може бути особливо продуктивним перш за все завдяки виходу за межі стереотипізованих, усталених ролей, особистісному виклику нормативному тиску соціального середовища» [3, с. 93].

Егалітарність у царині гуманістичної психології – це відкритість до досвіду і водночас опора на свої сили, актуалізація власних устремлінь, самодостатність, сприйняття себе без захисних механізмів, свобода від стереотипізованих очікувань у пошуку особистісних смислів, позиція суб'єктності в життєтворенні.

Розглядаючи суб'єктне становлення особистості як саморегульованої соціально-психологічної системи, М. Боришевський наголошує, що «Я-концепція виступає своєрідним еталоном, згідно якого індивід фіксує процес свого особистісного розвитку як зростання у різних аспектах життєдіяльності: взаєминах з іншими (передусім «значущими іншими»), професійній діяльності, прецизюванні (уточненні), бачення себе в системі провідних життєсенсових (або смисложиттєвих) цінностей» [1, с. 8]. Доцільно зауважити, що особливістю професійної Я-концепції є вміння суб'єкта діяльності співвідносити свої можливості та потреби з професійними вимогами.

У професійно зрілої особистості Я-концепція збагачується новими Я-образами, гнучко реагує на перманентно мінливі вимоги життя та діяльності. Як зазначають дослідники, суть такої Я-концепції – в самоактуалізації особистості у межах моральних правил і значущих особистісних цінностей.

Позитивна Я-концепція як психологічний феномен виступає індивідуально-особистісною стороною усвідомлення й розуміння власного «Я» і є головним чинником саморозвитку, самовдосконалення, самоуправління та самоактуалізації особистості.

Основними психологічними умовами формування позитивної Я-концепції особистості студента, за даними досліджень, виступають: розвиток саморозуміння, впевненості в собі та емоційної стійкості. Як зауважує В. Васютинський, «у суб'єктно-довільному просторі взаємодії із групою вельми своєрідно проявляється дія таких важливих базальних процесів (механізмів) залучення особи до колективного співбуття, як децентрація та емпатія» [2, с. 36].

Узагальнення досліджень учених з точки зору компетентнісного, культурологічного та акмеологічного підходів, дають підстави розглядати конкурентоспроможність майбутнього фахівця як потребу і готовність до максимальної реалізації власного потенціалу на основі сукупності інформаційних, організаційних, комунікативних, проєктних (конструктивних), презентаційних, оцінних рефлексій, ціннісно-орієнтаційних здібностей, розвинених до рівня загальнокультурних і професійних компетенцій, що забезпечують затребуваність випускника на ринку праці [цит. за: 9, с. 160].

Загальновизнані у вітчизняній психології сутнісні, атрибутивні ознаки особистості, як-от: активність, цілісність, унікальність, єдність, а також розгляд їх у контексті означеної проблеми стали підґрунтям для вихідних уявлень про складний процес саморозвитку, гетерогенність його механізмів тощо. Своєю чергою, це знайшло своє втілення у розробці та апробації експериментально-методичних процедур, які уможливають адекватне вивчення механізму становлення егалітарної особистості майбутніх висококваліфікованих фахівців і фахівчинь. Неодмінною умовою розвитку егалітарних орієнтацій є організація діяльності особистості у відповідному соціокультурному просторі: саме тут, на думку С. Максименка, є «унікальною позиція дослідника, який «поруч» у спільно-розподіленій діяльності» [7, с. 54].

Егалітарну особистість конкурентоспроможних фахівця/фахівчинь ми розглядаємо як суб'єкта самотворчості – відкрити, самодостатню, гендерно компетентну особистість, котра сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей в особистісному і професійному життєздійсненні.

Егалітарність як позиція суб'єктності забезпечується не тільки конституційним захистом рівності прав статей, а й рівністю їх реальних можливостей у доступі до професійної освіти, здобутті кар'єри, досягненні бажаного громадянсько-політичного статусу, справедливого розподілу сімейних функцій тощо. Гендерні компетентності як ключові розвивають в особистості потребу і здатність до самопізнання та самовдосконалення, уміння будувати партнерські стосунки, бути конкурентоспроможною на ринку праці, утверджувати демократичні цінності у приватному і соціальному житті.

В основу егалітарної моделі конкурентоспроможних майбутніх фахівця і фахівчині покладені провідні ідеї гуманістичної психології, «гендерна матриця» національної педагогічної спадщини, положення особистісно-егалітарного підходу як засадничі принципи гендерної просвіти: науковість, об'єктивність гендерних знань як головне підґрунтя розвінчування стереотипів; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоених настанов щодо «життя у статі»; суб'єктну позицію (позицію актора) як умову активізації егалітарного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; подолання статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмову від стратегії маргіналізації жіночого як меншовартісного; принципи саморозвитку, культуродоцільності, діалогічного стилю спілкування, аксіологічності, комплексності, цілісності тощо.

Емпірично нами доведено, що теоретико-методологічна модель (діяльність Гендерно-освітнього центру, Школи гендерної рівності ТНПУ ім. В. Гнатюка, реалізація науково-дослідної теми «Психолого-педагогічні механізми створення гендерно-справедливого середовища для дітей та молоді у контексті реалізації Концепції Нової української школи» (керівник – д.п.н., професор, дійсний член НАПН України В. Кравець)) забезпечує формування егалітарно-освітнього середовища у закладі вищої освіти, активізацію самовизначення молоді в питаннях гендерної культури, що визначає її громадянську позицію в майбутній теоретичній, методичній та практичній фаховій діяльності [10].

Реалізація моделі становлення егалітарної особистості на засадах інтеграції вищеозначених підходів як упровадження гендерного дискурсу в університетське середовище є соціально-психологічною детермінантою розширення культуротворчого ментального простору усіх суб'єктів освітнього процесу на засадах демократичних цінностей – свободи, поваги до прав людини, гідності, справедливості, толерантності, щоб «долучитися до глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я» (М. Попович) [8, с. 16].

Висновки. Представлено концептуальну модель становлення егалітарної особистості у контексті підготовки конкурентоспроможних фахівців і фахівчинь та визначено її зміст. Доведено, що імплементація компетентнісного, суб'єктно-діяльнісного, особистісно-егалітарного як різновиду особистісного орієнтованого та гендерного підходів як системотвірних складових гуманізації освіти є важливим пріоритетом у формуванні егалітарного світогляду майбутніх конкурентоспроможних фахівців і фахівчинь на національному та світовому ринку освітніх послуг. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у проєктуванні егалітарного освітнього простору, релевантного міжнародним та європейським стандартам рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
2. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти: монографія. Київ : Золоті ворота, 2010. 120 с.
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
4. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#n15>
5. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: монографія / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
6. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
7. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
8. Попович М. В. Роль філософії у духовному розвитку людства. *Збірник наукових праць (матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності», 19-20 травня 2011 р.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 16–18.
9. Управління конкурентоспроможністю персоналу, робіт та послуг: теорія, методологія, практика. Колективна монографія. За заг. ред. доктора економічних наук, професора В. В. Іванової. Київ : ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2020. 202 с.
10. Kikinezhdi O. M., Zhynska H. Ya., Chip R. S., Vasylyevych Y. Z. & Hovorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2020. № 8. Pp. 538–554. doi: <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.31>

Коллі-Шамне Анжеліка Володимирівна
 докторка психологічних наук, професорка,
 магістрантка факультету психології
 UniDistance Suisse,
 Сієрре, Швейцарія

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
 КОНЦЕПТУ «ЗОНА НАЙБЛИЖЧОГО РОЗВИТКУ»
 В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
 МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Вступ. Світовий освітній простір ХХІ століття стрімко змінюється. Зумовлено це, передусім, глобалізаційними процесами, поширенням Інтернету як нової форми комунікації тощо. Ці трансформаційні зміни на всіх рівнях життя суттєво впливають на процеси підготовки сучасних фахівців, які відбуваються у суттєво нових форматах та контекстах. Наприклад, в